

16.62x27.67	1/2	עמוד 76	הארץ - גלריה	22/10/2021	79180741-7
מאגנס - הוצאת ספרי - 25910					

הגמוניה מודעת

עבד אל-קאדר כנאענה מנתח בספרו את ארגון חיזבאללה תוך הישענות על משנתו של הוגה הדעות האיטלקי אנטוניו גרמשי. הפרקים הראשונים והתיאורטיים מכבידים על הקריאה, אולם מי שיצלחו אותם יגלו בהמשך תזה מקורית ומעוררת מחשבה, גם אם אינה חפה מסתירות

צני בראל

רוצה לומר, חיזבאללה ולבנון חד הם. מאבקו לאומי וקורבנו תיו הם לבנונים ולא שהידים של אידיאולוגיה שיעית נפרדת. כנאענה בוחן את חיזבאללה מזווית חדשה ומקורית שמבקשת להתרחק, אבל לא להתנתק, מהקונוטציות הפוליטיות והצבאיות שעיצבו את דימויו של הארגון. טענתו המרכזית היא שמדיניותו של הארגון, השימוש שלו בכוח ומעשיו בשטח נועדו למטרה שאפתנית הרבה מעבר לסילוק "האויב הציוני" או לר"כישת השפעה מהותית על הפוליטיקה הלבנונית. "חיזבאללה", הוא כותב, "הפך למייצג העיקרי של קבוצה חברתית שעומדת במרכז פרויקט קונטרה-הגמוני מיוחד שאקרא לו פרויקט המוקאוומה". לכו של הפרויקט הוא בניית "חברת מוקאוומה", שמבוססת על האוכלוסייה החלשה, הענייה והגרמסת, לכאורה ללא קשר לשיוכה הדתי או העדתי. "זהו פרויקט כלל-איסלאמי וכלל-עולמי שבחסותו יוכלו כל המדוכאים והמוחלשים לפ"עול, מוסלמים ולא מוסלמים כאחד". כלומר, חיזבאללה שואף להחליף הגמוניה בהגמוניה: להפיל את שלטון האליטות המסורתיות הישנות בלבנון ולבסס את מקומו כמרכיב הפוליטי והחברתי החשוב במדינה תוך השלטת הגמוניה של התנגדות. טענתו של כנאענה נשענת בכבודות על תיאוריית ההגמורגיה של הוגה הדעות האיטלקי אנטוניו גרמשי, שבישראל הפכה למוצר פופוליסטי בזכות שיווקו האגרסיבי של אבישי בן חיים. כנאענה מציב את התיאוריה במקומה הראוי בשעה שהוא חר"ת להוכיח את הקשר בינה לחברות וארגוני התנגדות אחרים, בעיקר אלה הפלסטיניים. את הקשר הזה בונה כנאענה לאורך באמצעות תיאור כרונולוגי של התפתחות השיעה בחברת התנגדות, ולרוחב, בשעה שהוא מציג את רעיונות היסוד של פרגנים וחכמי הלכה שיעים בולטים, שחלקם שימשו ומשמשים מורי דרך אידיאולוגיים לחיזבאללה. אבל מאמץ — לפעמים טרחני ולעתים שטחי משהו, במיוחד בחלק הראשון של ספרו — לכאר כמה מושגי יסוד תיאורטיים מתקשה להתמודד עם שאלות יסוד: האם חיזבאללה הוא ארגון לבנוני או נושא דגל רעיוני עולמי? האם מאבקו של חיזבאללה נגד ההגמוניה הלבנונית אינו סותר את מעמדו כחלק מאותה הגמוניה ישנה? והאם לבנון היא כבר מדינת חיזבאללה, מדינה שנושלת על ידי ארגון שאינו רק חבר בפרלמנט ובממשלה אלא הוא בעל עוצמת פוליטית כה גדולה, שכתוצאה מחולשת המדינה רבת-העדוהזאת מכתוב לה את מדיניותה ומחייב אותה לציית לצו ההגמוניה שלו? אלה אינן שאלות תיאורטיות. הן נוגעות ישירות לתמיהות המדיניות והפוליטיות בלבנון, בישראל ובעולם בכל הנוגע ליכולת לחוות את התנהלותו של הארגון במרחב הלבנוני ואת תגובתם של אורחי לבנון ביחס לשאיפתו לכונן בהחברה חדשה שתאמץ את הגמוניית ההתנגדות.

אלה הן גם הדיאלמות של הארגון עצמו, שמצד אחד קשור בטבורו לאיראן ולרעיונות המהפכה האיסלאמית, ובכך הוא מטשטש את זהותו הלבנונית, ומצד שני, יכולתו לכונן הגמורגיה, או ליתר דיוק, לשמר את ההגמוניה שכבר כונן, תלויה בתעודת זהותו הלאומית-לבנונית, כפי שמתגלמת באתר הויתרון במליתא. תשובתו של כנאענה לסוגיות הללו אינה נחרצת ואינה יכולה להיות כזאת. ראשית, משום שהוא רואה במאבק האנטי-הגמוני של חיזבאללה תהליך ולא מצב סופי, "מלחמת חפירות" ולא "מלחמת בוק" כלשונו, מאבק שאין לו מועד סיום נקוב והוא יכול גם להיכשל. שנית, משום שחיזבאללה כלאו בין שני כוחות משיכה שאותם מבהיר כנאענה כך: "ככל שחיזבאללה ירצה להרחיב את אחיזתו בורגה הלבנונית, יהיה עליו להוריד את הפרופיל העדתי שלו, בתנאי שלא יתנתק ממקור כוחו". האם אפשר בכלל ליישב

בחודש מאי 2010, עשור אחרי נסיגת צה"ל, נחנך בכפר מליתא שבדרום לבנון אתר זיכרון יוצא דופן, פרי עבודה אדריכלית מושקעת, שמשתרע על שטח של 60 אלף מ"ר. בטקס הפתיחה השתתפו כאורחים של כבוד נציגים מטעם נשיא לבנון, מישל סולימאן, וראש הממשלה, סעד אל-חרי"ר, שהעניקו לאתר את הלגיטימציה הממלכתית, ולצדם נכח גם הבלשן והאינטלקטואל נועם חומסקי. המתחם כולל בין היתר בריכת מים, אולם הקרנת סרטים שבו מוצגים סרטונים על תולדות המקום, ששימש לפני הנסיגה וגם אחריה מרכז לפעילות צבאית של חיזבאללה נגד ישראל, לצד תצוגה של כלי נשק שנפלו שלל בידי הארגון, בהם טנק שתקוע באדמה ומסמל את שקיעתו של הכיבוש הישראלי. ברחבי האתר מתנוססות תמונותיהם של האייתוללות חומייני וחמנא, של מנהיג חיזבאללה בעבר עבאס מוסאווי, שחוסל על ידי ישראל ב-1992, וכמובן של מחליפו, חסן נסראללה.

בנאום הפתיחה ששידר נסראללה בווידיאו הוא הביע תקווה כי "המרכז התיירותי הגי'האדי הזה יהיה צעד ראשון בדרך לשימור ההיסטוריה של ההתנגדות (מוקאוומה) ההרואית שלנו". אתר מליתא, כמו כלא אל-חיאם, שעד נסיגת צה"ל היה בשליטת צבא דרום לבנון ולאחריה הוסב למוזיאון, הם אכן אתרי תירות והנצחה, שבהם ביקרו מאות אלפי תיירים מלבנון ומחוצה לה. הם משקפים את מאמציו של חיזבאללה לבסס את עצמו כחלק בלתי נפרד מהזיכרון הקולקטיבי הלבנוני באמצעות מה שההיסטוריון היהודי-צרפתי פייר נורה הגדיר כ"מחוזות זיכרון" — שירים, ספרים, סרטים ואנדרטאות — שמתאמצים לאצור חוויות סריבייקטיביות וטונגו ונבחרו בקפידה כדי לשרת אתוס קולקטיבי ולהקדי את תחורשת הלאומיות והשותפות התרבותית סביב נרטיבים מאחדים. הם לא בוחנים את העבר כשלעצמו, אלא שולים מתוכו אירועים שישמשו לעיצוב ההווה והעתיד.

עבד אל-קאדר כנאענה, מרצה בחוג להיסטוריה של המזרח התיכון ואפריקה באוניברסיטת תל אביב ומחבר הספר "חיזבאללה והגמוניית המוקאוומה", טוען שאתרים אלה ממלאים תפקיד משמעותי הרבה יותר. זהו חלק ממה שהוא מכנה "הפרויקט הגמוני" של חיזבאללה, ששואף להפוך את ההתנגדות, המוקאוומה, למרכיב העיקרי בתודעה הלבנונית. מכאן ההכרח להקים את אתר הזיכרון וההנצחה בלב הטבע הלבנוני. "הרעיון הוא להיות בן המקום האותנטי ולהעביר מסר גם דרך המקום הפיזי. זהו מסר שמקדם את התפישה הלאומית-עממית שמאדירה את הטבע הלבנוני ואת היופי שלו ושנאשי חיזבאללה הם חלק בלתי נפרד מהטבע והנוף של דרום לבנון, והם המייצגים האמיתיים של 'העם', המולדת והנוף הטבעי שלו", הוא מבהיר. הזמנתם של נציגי ראשי השלטון לאירוע נועדה להראות שהאתר הוא "לבנוני" ולא שייך רק לחיזבאללה.

עבד אל-קאדר כנאענה, חיזבאללה והגמוניית המוקאוומה

חיזבאללה והגמוניית המוקאוומה

עבד אל-קאדר כנאענה

הוצאת מאגנס, 268 עמודים, 94 שקלים

24.35x26.68	2/2	77	עמוד	הארץ - גלריה	22/10/2021	79180742-8
מאגנט - הוצאת ספרי - 25910						

סוגה: עיון
קהל יעד: קוראי ספרים על המזרח התיכון
מדף: ליד "על ההגמוניה" מאת אנטוניו גרמשי
לסיכום: פרשנות מרעננת של החברה הפוליטיקה בלבנון

צעירים תומכי חיזבאללה מחזיקים כרה של חסן נסראללה ברובע בדרום ביירות, פרויקט 2017. שול התנגדות

צילום: Patrick Baz / Afp

הדיון בשימוש בכוח בדרך להשגת ההגמוניה ראוי לה- סבר מרחיב יותר כדי שהתיאוריה תוכל לעמוד על רגליה. כמוכן זה, ספרו של כנאענה רואה אור מוקדם מדי ומאוחר מדי. מוקדם מדי – משום שבישראל עדיין לא מוכנים לה- תייחס לחיזבאללה כאל ארגון-מדינה שמאבקו נגדה הוא רק רכיב באידיאולוגיה חובקת עולם או לפחות כזאת שנו- עדה לשרת את פרויקט ההגמוניה שלו. מבחינתה, זהו אר- גון טרור שמניעו האידיאולוגיים אינם מעניינים אותה או אמורים לשנות את מדיניותה, ודאי שלא את התגובות הצ- באיות האוטומטיות שלה, שרק מסייעות לו לחזק את מע- מדו במדינה; ומאוחר מדי – משום שחיזבאללה כבר ביסס עצמו ככוח הגמוני בלבנון, וקשה, אם לא בלתי אפשרי עו, לצפות לכך שהאליטות הישנות יצליחו לערער את מעמדו, במיוחד אחרי שהן כבר שילבו אותו בתוכן.

כל אלה הופכים את בחירתו של כנאענה לבחון את תהליכי המאבקים ההגמוניים דווקא בלבנון דרך עיניו של חיזבאללה למשימה מורכבת ומסובכת בגלל המבנה הע- דתי והדתי הייחודי של המדינה. לבנון אינה כמובן המ- דינה המורכבת היחידה במזרח התיכון, שמציבה אתגר אינטלקטואלי דומה לחוקרים. ואולם, היא מעבדה פולי- טית וחברתית ייחודית, שבה משתנה המציאות מדי יום, ולא עכבר מעבדה שבה נצפית ונבדקת התנהגותו. התוצאה מקורית וגדושה בתובנות מעוררות מחשבה. היה רצוי לדי- לל משמעותית את חלקו הראשון של הספר, שעוסק בה- צגת התיאוריות ובביאור מושגים וכתוב כמו הצעת מחקר עם זאת, שווה לצלוח אותו כדי להגיע לחלקי המעמיקים והמרחיבים של הספר, שבהם שורר כנאענה את חיזבאללה ואת לבנון בתוך עולם הרעיונות השיעי ואת הפרקטיקה של הארגון כחלק ממולקולה מדינית ופוליטית מורכבת שנקראת לבנון. ■

לחזור למולדתם. בכך חיזבאללה אינו מייצג עמדה מקורית או ייחודית, אלא את עמדתו של רוב מדינות ערב. אבל חשוב מכך מבחינתו, אורחם של הפליטים הפלסטינים יעניק כוח פוליטי משמעותי לעדה הסונית בלבנון ועלול לאיים על מאזן הכוחות הפוליטיים במדינה וממילא על מעמדו של חיזבאללה. סתירה אחרת, שאותה מציין כנאענה, טמונה בסוגיית השי- מוש בנשק כאמצעי לכינון ההגמוניה שלו. התיאוריה, מודה כנאענה, גורסת ש"פרויקט הגמוני או קונטרה-הגמוני נבנה מעצם הגדרתו ללא צורך בשימוש בכוח מזוין כדי לאכוף ג- מוניה. עצם השימוש של גורם הגמוני בכוח מזוין בתוך הזירה המקומית מראה את חולשת ההגמוניה שלו".

אין מחלוקת על כך שחיזבאללה משתמש בדיכוי אלים כדי לבלום מתנגדים מבית, מה שמעורר ביקורת חריפה בצביבור הלבנוני ושאיפה – שיש סביבה תמימות דעים בל- בנון, גם בקרב שיעים שאינם תומכי חיזבאללה – לפרק את הארגון מנשקו. מפגני השרירים של אנשי הארגון ברי- חובות ביירות, ירי על מפגינים וחיסולי יריבים הם מוקשים נפוצים בדרך להגמוניה שהוא מבקש להשליט, ולמעשה סותרים את התיאוריה ההגמונית שמדגיש כנאענה. ומה בעניין השימוש בכוח מזוין נגד ישראל, השתתפות הארגון במלחמת האזרחים בסוריה או סיועו למיליציות השיעיות הפרו-איראניות בעיראק? חיזבאללה הפך את המאבק נגד ישראל לא רק למלחמת שחרור, שאת הצלחתה הוא מייחס לעצמו במידה רבה של צדק, אלא הוא גם מנכס דרך המא- בך הזה את השתתפותו בפרויקט הפלסטיני. ואולם, חשו- בה לא פחות היא תרומתו של המאבק המזוין נגד ישראל להשלטת כוחו של הארגון בתוך לבנון. משוואת ההרתעה שנוצרה בינו לישראל משמשת אותו נגד יריביו בלבנון, והיא נשענת לא רק על איומו על ישראל אלא גם על יכו- לתו לגרור את לבנון כולה לחורבן ואבדון.

את הסתירה בין הדרישות להוריד פרופיל עדתי, לוותר על הייחוד השיעי, לייצג את כל הלבנונים ולהשתתף בפרויקט הלאומי של המדינה לצורך לשמר את "מקור כוחו", שהוא האוכלוסייה השיעית והאידיאולוגיה הכלל-עולמית והכי- לל-איסלאמית, שמשמשות אדנים לפרויקט האנטי-הגמו- ני/הגמוני שלו.

נסראללה, כך נראה, אינו נותן לסתירות הללו להפ- ריע לו לנהל את ענייניו בעיילות. את הסוגיות הרעיוניות הוא מעלה בנאומיו, שזוכים למגוון פרשנויות, שחלק ני- כר מהן מתייחסות אליהם כאל דברי אלוהים חיים, בדרך כלל בלי להתייחס לשיקוליו הפנימיים. נסראללה לא חשב כלל על טשטוש והותו העדתית בשעה שכתב ברית עם מי- של עאון הנוצרי, הגנרל שרכש את המוניטין שלו כשהמ- שיק את מלחמתו נגד סוריה גם אחרי הסכם טאיף (שסיים את מלחמת האזרחים ונחתם ב-1989) ונהפך בהמשך לת- לוי בחיזבאללה. בזכות אותה ברית זכה עאון בכס הנשיאות ואותה ברית ממשיכה להתקיים ולחזק את חיזבאללה גם היום ומזינה את ההגמוניה המסורתית שנגדה לכאורה יוצא הארגון. נסראללה שלח את כוחותיו להרוג ולפצוע מפגינים שיצאו לרחובות ערי לבנון במחאה נגד השחיתות והאבטלה העמוקה ודרשו לשפר את תנאי חייהם ולסלק את הממשלה שבה שותף חיזבאללה. הרי אלה הם אותם מדוכאים עלי אדמות שבשמש שואף חיזבאללה לקדם את ההגמוניה שלו. הוא תומך נלהב בפלסטינים ובזכותם לכונן את מדינתם בשטח כל פלסטין, אבל הוא מתנגד חריף למתן אזרחות, זכויות עבודה וזכויות קניין לכרבע מיליון פלסטינים שמי- תגרורים בלבנון.

נימוקיו לכך הם לאומיים, לא דתיים או שיעיים, אבל גם ואולי בעיקר אינטרסנטיים. רשמית, אימתן האזרחות לפל- סטינים נועד לשמר את בעיית הפליטים ולהזיז את שאיפתם